УДК 631.1:658.14:332.28

Косторной С.В., ст. викл., ТДАТУ

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто особливості управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин. Обґрунтовано методичні підходи до визначення ефективності управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин.

Ключові слова: управління капіталом, сільськогосподарські підприємства, орендні відносини, співвласники майна, орендований капітал.

ВСТУП

В сільському господарстві України набули широкого розповсюдження орендні відносини. Значна частина капіталу, що знаходиться в користуванні сільськогосподарських підприємств є орендованою: підприємства на умовах оренди залучають землю та майно, власниками яких є селяни. Проте існуючий механізм управління капіталом в умовах орендних відносин не завжди забезпечує умови для ефективного управління орендованим капіталом.

Функціонування капіталу, а також орендні відносини в сільському господарстві досліджували такі вітчизняні вчені як П.Т. Саблук, М.М. Федоров, П.А. Лайко, Л.О. Березовська, М.І. Кісіль, І.І. Червен та інші. Більш глибокого дослідження потребують методичні підходи до визначення ефективності управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням цієї статті є дослідження особливостей управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин та обґрунтування методичних підходів до визначення ефективності цього управління.

РЕЗУЛЬТАТИ

Управління капіталом в сільському господарстві має свої особливості, викликані наступними факторами: найбільше значення має реальний капітал; широке використання оренди землі; оренда цілісних майнових комплексів, що належали колишнім КСП; неврегульованість майнових і земельних відносин в багатьох господарствах; використання майна без належного документального оформлення; високий ступінь зносу основних засобів, що використовуються; недотримання рекомендацій щодо механізму відтворення орендованих основних засобів, а у більшості випадків відсутність їх розширеного відтворення; сезонність; значна тривалість виробничого циклу; підвищена потреба в кредитних ресурсах.

Орендні відносини в сільському господарстві України сформувалися в результаті проведення аграрної реформи, складовою якої стала зміна у відносинах власності та, відповідно, у механізмі залучення та управління капіталом.

Найбільша частина капіталу, що знаходиться в користуванні сільськогосподарських підприємств Мелітопольського району Запорізької області, за даними Головного управління агропромислового розвитку Запорізької обласної державної адміністрації, сформована за рахунок оренди землі та майна — 71%, за рахунок власного капіталу сільськогосподарських підприємств сформовано 17% активів, за рахунок позикового — 12%.

Широкому розповсюдженню механізму оренди сприяли мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення та рекомендації, затверджені наказами Міністерства аграрної політики України:

1. «Про затвердження Рекомендацій щодо передачі майна пайового фонду реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства у спільну часткову власність та організації управління таким майном» №96 від 06 квітня 2001 р. [1]
2. «Про затвердження Рекомендацій щодо використання майна, яке перебуває у спільній частковій власності» №97 від 09 квітня 2001 р. [2]
3. «Про затвердження Примірного Положення про фонд відтворення орендованих основних засобів» №210 від 01 липня 2003 р. [3]

Ними передбачалася передача майна пайового фонду КСП у спільну часткову власність його членів з послідуючою передачею його цілісним комплексом в оренду підприємству-правонаступнику реорганізованого КСП.

Враховуючи відносини, що склалися, необхідно розглядати управління капіталом сільськогосподарських підприємств в умовах орендних відносин, як сукупність управлінських дій громадян-власників землі та майнових об’єктів або їх уповноважених представників, а також підприємства-орендаря, щодо володіння, користування та розпорядження орендованими земельними ділянками, об’єктами спільної власності громадян й іншим майном колишніх КСП, відносини стосовно якого не врегульовано, але який знаходиться в користуванні підприємств-правонаступників, з метою забезпечення його збереження, ефективного використання і повного відтворення, а також отримання всіма учасниками орендних відносин справедливого доходу від його використання.

Функціонування капіталу передбачає взаємодію певних суб’єктів та обумовлює специфічні соціально-економічні відносини між ними. Ці відносини виникають з приводу прав власності, користування і розпорядження майном, формування і розподілу доходів.

Суб'єкти в межах своїх повноважень і відповідно до своїх цілей впливають на функціонування капіталу, тобто здійснюють управління капіталом. Головними суб'єктами управління капіталом є власники та користувачі капіталу.

Власниками капіталу є фізичні особи (в сільському господарстві ними є власники сільськогосподарських підприємств, громадяни-власники майнових паїв тощо), а також держава. Їх мета — збереження капіталу, збільшення розміру капіталу, отримання доходу від капіталу.

Користувачем капіталу зазвичай є підприємство. Воно може використовувати «власний капітал» — той що належить власникам підприємства, а також залучати капітал, що належить іншим власникам. З використанням капіталу підприємства здійснюють господарську діяльність — перетворення ресурсів на готову продукцію. Метою підприємств є отримання максимального прибутку чи інших вигод.

Відносини між власниками та користувачами капіталу можуть регулюватися наступним чином:

- за особистим рішенням власника капіталу (у випадку якщо власник одночасно є користувачем капіталу) — наприклад, власник фермерського господарства одноосібно управляє капіталом, що йому належить;
- відповідно до статуту підприємства — керівництво товариства з обмеженою відповідальністю управляє власним капіталом підприємства;
- відповідно до договору — у випадку оренди, кредиту тощо;
- на основі усної домовленості — у випадку офіційно неоформлених відносин (за умов «тіньової економіки»);
- відповідно до діючого законодавства — наприклад, встановлено мінімальні розміри орендної плати за землю та майнові паї.

Враховуючи відносини між основними суб'єктами управління капіталом, в сільському господарстві в умовах орендних відносин доцільно використовувати наступні підходи до визначення ефективності управління капіталом, яка визначається зіставленням економічного ефекту (вигод, які отримують суб'єкти управління) та витрат на його досягнення:

1. З боку громадян-власників капіталу ефектом є орендна плата, яку вони отримують, а витратами є вартість землі або майна, переданого в оренду. Показник ефективності управління капіталу має наступний вигляд:

$$Е_г = ОП / ВМ_о, \quad (1)$$

де $Е_г$ — ефективність управління капіталом в умовах оренди з боку громадян-власників капіталу;

ОП — річна орендна плата за землю або майно, передане в оренду, грн.

$ВМ_о$ — вартість землі або майна, переданого громадянином в оренду, грн.

Крім отримання доходу у вигляді орендної плати для громадянина-власника капіталу важливим також є збереження та відтворення майна, переданого в оренду. Тому додатковим показником ефективності управління капіталом в умовах оренди для громадян-власників майнового капіталу є коефіцієнт рівня відтворення орендованого капіталу.

$$К_{РВК} = В_В / А_О , \quad (2)$$

де $К_{РВК}$ — коефіцієнт рівня відтворення орендованого капіталу;

$В_В$ — річні витрати підприємства-орендаря на відтворення орендованого капіталу (ремонт орендованих об'єктів, купівля нових майнових об'єктів замість вибулих за рахунок фонду відтворення тощо), грн.;

$А_О$ — сума річної амортизації орендованих об'єктів за затвердженими нормативами, грн.

2. З боку підприємства-орендаря ефектом є чистий прибуток, а витратами є вартість залученого капіталу (включаючи орендований). Показник ефективності управління капіталу має наступний вигляд:

$$Е_п = ЧП / (ВБ + ОК), \quad (3)$$

де $Е_п$ — ефективність управління капіталом в умовах оренди з боку підприємства-орендаря;

ЧП — чистий прибуток, грн.

ВБ — валюта балансу підприємства, грн.

ОК — орендований капітал (грошова оцінка орендованих земель та вартість орендованого майна, що обліковується поза балансом підприємства), грн.

Крім цього, для власників підприємства метою є збільшення власного капіталу, тому ефектом є приріст власного капіталу за рік, а витратами — попередній обсяг власного капіталу. Тому власникам підприємства доцільно аналізувати коефіцієнт приросту власного капіталу.

$$К_{ПВК} = (ВК_1 – ВК_0) / ВК_0, \quad (4)$$

де $К_{ПВК}$ — коефіцієнт приросту власного капіталу;

$ВК_1$ — власний капітал підприємства на кінець року, грн.;

$ВК_0$ — власний капітал підприємства на початок року, грн.

Проведені дослідження вказують на недосконалість існуючого механізму управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин, що призводить до порушення прав селян — власників землі та майна.

Для коректного визначення ефективності управління капіталом особливого значення набуває оцінка орендованого капіталу, яка, на наш погляд, може бути здійснена наступними шляхами:

- за залишковою вартістю майна, визначеною в процесі врегулювання майнових відносин в реорганізованому КСП;
- за результатами експертної оцінки;
- за ринковою вартістю майна, аналогічного орендованому, з урахуванням коефіцієнта зносу.

Результати проведеного дослідження свідчать, що в більшості сільськогосподарських підприємств при укладенні договорів оренди щодо майна колишнього реорганізованого КСП використовується балансова вартість майна, визначена в процесі врегулювання майнових відносин, яка була відображена в бухгалтерському обліку підприємства. При застосуванні цього методу часто спостерігається заниження вартості орендованого майно. Причиною цього є великі терміни експлуатації значної частини майнових об'єктів. За умови нарахування амортизації за існуючими нормами вартість автомобілів та сільськогосподарської техніки виявляється нижчою за вартість металобрухту відповідної маси. Іншою причиною неадекватної вартості майна може бути неправильне застосування коефіцієнтів індексації на початку 90-х років. Наслідком використання заниженої оцінки орендованого майна є заниження орендної плати, що має бути виплачена громадянам-орендодавцям.

Експертна оцінка майна при укладанні договору оренди є більш точним методом визначення розміру орендованого капіталу, але вона мало розповсюджена через значні витрати на оплату праці експерта-оцінщика та незацікавленість в проведенні такої оцінки з боку підприємства-орендаря.

Відносно простим у застосуванні є спосіб визначення вартості орендованого майна за домовленістю між орендарем та орендодавцем на основі ринкових цін на аналогічні майнові об'єкти з врахуванням коефіцієнта зносу кожного об'єкта. Коефіцієнти зносу об'єктів доцільно встановлювати за домовленістю між сторонами в процесі спільного огляду майнових об'єктів.

Правильне визначення розміру орендованого капіталу дозволить вірно оцінити ефективність використання капіталу та прийняти вірні управлінські рішення, а також не порушувати права громадян-орендодавців.

ВИСНОВКИ

Існуючий механізм управління капіталом у сільськогосподарських підприємствах в умовах орендних відносин сформувався внаслідок аграрної реформи. Ефективність цього управління слід визначати як з боку підприємства-орендаря, так і з боку громадян-орендодавців, враховуючи не тільки прибутковість, а й забезпечення відтворення капіталу. Значний вплив на ефективності управління капіталом має вірне визначення його вартості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Рекомендацій щодо передачі майна пайового фонду реорганізованого колективного сільськогосподарського підприємства у спільну часткову власність та організації управління таким майном» №96 від 06 квітня 2001 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

2. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Рекомендацій щодо використання майна, яке перебуває у спільній частковій власності» №97 від 09 квітня 2001 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

3. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Примірного Положення про фонд відтворення орендованих основних засобів» №210 від 01 липня 2003 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi

Стаття надійшла до редакції 6 липня 2011 року